

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПОЗНАНИЯ ЗА СЪВРЕМЕННИТЕ УЧЕЩИ В ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА НА XXI ВЕК

Гергана Славчева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. В статията са представени данни за развитието на съвременното поколение юноши. Информацията е предназначена за учителите от професионалните училища, които желаят да усъвършенстват професионалните си компетентности за ефективно общуване с учениците.

Keywords: adolescents, vocational education

Съвременното професионално образование поставя множество предизвикателства пред работещите в тази сфера учители. Част от тези предизвикателства са свързани с необходимостта от непрекъснато усъвършенстване на експертните познания в преподаваната предметна област. Това усъвършенстване е базисно условие за успешното изпълнение на професионалната дейност на учителите, тъй като осигурява надеждната информация, необходима за обучението на учениците, и превръща самите ученици в професионалисти. В същото време учителите се нуждаят и от актуализация на психологическите си познания за съвременните учещи в професионалните училища на XXI век. Тези познания са важно условие за осигуряването на ефективно общуване с учещите и за реализиране на образователните и възпитателните цели на обучението.

Основната част от учещи в професионалните училища са юноши на възраст между 15 и 19 години, принадлежащи към така нареченото „дигитално“ или „net“ поколение. Характерно за това поколение е, че дигиталните технологии и интернет присъстват трайно в живота им, оказвайки им мощни социализиращи въздействия. Съвременните юноши приемат за нормално да общуват непринудено с учителите чрез мрежата, да получават информация по електронен път и да търсят в интернет информацията, която е необходима при решаването на училищните задачи.

При изследване, проведено с 339 юноши на възраст между 13 и 17 години, установихме, че преобладаващата част от тях имат свободен и нео-

граничен достъп до интернет. Те използват мрежата ежедневно, като масовото пребиваване във виртуалната среда е от два до пет или повече часа на ден. Преобладаващата част от юношите преживяват удоволствие, когато са в интернет, а за част от тях пребиваването във виртуалната среда е значима лична потребност. Интернет се явява удобно и достъпно средство за поддържане на приятелските връзки. По-голямата част от изследваните юноши смятат, че престоят в интернет не снижава качеството на учебната им дейност. Родителите на преобладаващата част от юношите не санкционират продължителното пребиваване на техните деца в интернет (Slavcheva, 2014).

Виртуалната среда оказва изключително многообразни и често пъти противоречиви въздействия върху „net“ поколението. Съществува мнението, че успехът на виртуалната реалност се дължи на факта, че „субектът“, използващ технологията, на моменти забравя истинската си позиция на потребител на една технология. Той се „потопя“ във виртуалната реалност, която има чувството, че е вътре в нея (Stoychev, 2005).

За да разберем съвременното поколение юноши, е необходимо да отчетем, че то съжителства с други поколения. Тези поколения не са строго диференцирани по дати, а са групирани според определени исторически, икономически, социални събития и научни открития. Популярно е групирането според различното отношение и възприемчивост към интернет технологията. Това групиране ни дава възможност да разберем много от различията и сходствата в поведенческите характеристики и ценностните системи на поколенията, които съжителстват в момента на планетата ни.

Поколението на родените от 1925 г. до 1946 г. е определяно като „строители“ (McCrinkle, 2009). Характерно за тях е, че те са изцяло предшественици на дигиталните технологии. Двете световни войни и икономическите кризи, които ги съпътстват, са оказали силно влияние върху тях. Повечето анализатори ги представят като лоялни, патриотично настроени, желаещи да постигнат общи цели чрез съвместни дейности с други хора.

Поколението от 1946 г. до 1964 г. е определяно като „бейби-бумъри“ (McCrinkle, 2009). Световните събития, които им влияят, са войната във Виетнам, аферата „Уотъргейт“, движението за правата на жените (Lancaster & Stillman, 2002), борбата срещу расовата дискриминация и Студената война, господството на социалистическата диктатура в част от европейските страни и Русия. Хората от това поколение са силно повлияни от популяризирането на телевизията в началото на 60-те години. Една част от тях сполучливо се възползват от дигиталните технологии, а останалите ги приемат с неохота. Анализаторите ги описват като уверени повече в себе си, отколкото в авторитети. Ранните представители на поколението, които са фокусирани върху успеха, оформят групата на така наречените „юпита“ (Comes & DeBard, 2004).

Поколението „X“ обхваща родените от 1965 г. до 1979 г. (McCrindle, 2009). Дигиталните технологии започват да се появяват масово в юношеските им години. Принадлежащите към това поколение с желание прегръщат технологиите, което ги превръща в консуматори. Те с удоволствие се възползват от възможностите за развлечение и комуникация, които предлагат видеоигрите, кабелната телевизия, факс-машините и персоналните компютри. Представителите на това поколение са определяни като скептични и независими, те поставят под съмнение институциите и предпочитат да разчитат предимно на собствените си ресурси.

Следва поколението „Y“ – на родените от 1980 г. до 1994 г. (McCrindle, 2009). Те живеят изцяло потопени в дигиталните технологии. Отгледани са в близост до компютъра, записващото видео, 24-часовата телевизия, интернет и са най-малко манипулирани от агресивна класова пропаганда.

Учителите, които работят в професионалните училища и принадлежат към посочените поколения, могат да служат като модели на поведение за учениците, на които преподават. Многобройните професионални дейности на учителите включват общуване с различни групи ученици. По-голямата част от учениците уважават учителите и с готовност спазват указанията им. Базисно условие за това е установяването на добронамерени и искрени отношения, които провокират сътрудничество и взаимно уважение.

Следващите поколения са „Z“ и „Алфа“ (McCrindle, 2009). Поколението „Z“ са родените от 1995 г. до 2009 г. и в настоящия момент част от тях се обучават в професионалните училища. Израстването на това поколение поражда множество провокации за хората, които се занимават с неговото възпитание и образование. В частност тези провокации са и към учителите от сферата на професионалното образование. Съвсем очевидно е, че не може да се очаква от поколението на юношите, което има коренно различни комуникационни характеристики от тези на своите родители, да възприема информация и да общува по традиционен начин.

Съществуват предвиждания, че когато днешните юноши достигнат зряла възраст, видеоизображенията ще са заместили писането и изговарянето на словото, като основен носител на съобщенията, а хората ще изживяват събитията, вместо само да ги виждат, да слушат и да четат за тях, чрез някаква развита форма на виртуална реалност (McCrindle, 2009).

В своите анализи канадският професор по мениджмънт Д. Тапскот посочва, че недоверието към дигиталното поколение се дължи на непознаването му и на страха от новото и различното. Според автора осем основни характеристики определят поколението: искат свобода във всичко, което правят; персонализират всичко, с което боравят; искат прозрачност във всичко; корпоративният интегритет и отворените отношения са ключови при избора им на работно място; те искат работата, образованието и социалният живот да им носят удоволствие; това е поколение на сътрудничеството и взаимовръзките;

поколение, което иска всичко да става бързо; това е поколение от новатори. Според Тапскот „net“ поколението ежедневно плува в многоканална медийна среда. Отрасналите в дигиталната среда са способни в един и същи момент да общуват с приятели в социалните мрежи като Facebook, да гледат клипове или филми в YouTube, да търсят в Google помощ за училищните си домашни и да играят на интерактивна компютърна игра. Всичко това формира един нов тип интелигентност. Способността за визуализация и изпълняване на няколко разнородни задачи едновременно, рефлексите, периферното зрение, са значително по-добре развити у представителите на това поколение в сравнение с предишните. Дигиталните млади не се затормозяват да запамятават информация, тъй като тя е леснодостъпна и е толкова много, че дори и да искаха, нямаше да могат да я запомнят. Четенето на художествена литература не е сред любимите им занимания и често го смятат за губене на време, интелигентността за тях е колективно свойство, а не качество на индивида, те изграждат нова форма на познание – „разпръснато познание“. Изследванията, както посочва Тапскот, показват, че интернет поколението вероятно чете не по-малко от предишните поколения, само че го прави онлайн и чете главно с цел намиране на определена информация. Всичко това оформя по определен начин младите мозъци – прави ги бързи в преработването на информация, способни за многоканално функциониране, но според критиците на това поколение и някои неврологични изследвания едва ли ги прави по-креативни, иновативни или продуктивни (Tapscott, 2008).

Някои изследователи са склонни да приемат поколението „Z“ като най-постигащото в историята (DeBard, 2004). Учениците от това поколение имат ясни дългосрочни планове за избор на точно определен университет и кариера (College, 2006). Много от тях обаче харесват училището по-малко от предишните поколения. Според други анализи представителите на това поколение чувстват силно напрежение да се изявяват и да действат. Те вярват, че дългосрочните им успехи зависят от избора, който правят днес. Според тях успехът идва само при точно планиране и влагане на усилия. Тези нагласи до голяма степен са вменени от родителите им, които са били силно фокусирани върху успеха. Поради тази причина те се чувстват напрегнати на изпити и при други форми на изпитване. Приемат, че влизането в университет изисква добри оценки и допълнителни усилия, и са склонни да изпълняват множество извънкласни дейности (Strauss & Howe, 2006). Стресът и тревожността са характерни преживявания за поколението „Z“ (Terry, Dukes, Valdes & Wilson, 2005).

Резултатите от нашето изследване показват, че около една трета от юношите демонстрират високо и много високо равнище на личностна тревожност. Повече от половината юноши посочват, че се тревожат какво ще се случи в бъдеще. Постигането на целите, свързани с бъдещето, е важен елемент от усещането им за собствено благополучие (Slavcheva, 2014).

Констатираните резултати могат да бъдат обяснени с възрастовата специфика на юношеството и в този смисъл могат да се интерпретират като очаквани. Както посочва П. Калчев (Kalchev, 2006: 236), юношеството е период на засилване на безпокойствата и повишаване на ролята им във всекидневното поради следните причини:

– С когнитивното развитие децата стават по-способни да предвиждат все по-разнообразни негативни резултати и да доразвиват свързаните с тях потенциално неприятни последици.

– Юношеството е период на радикални личностни трансформации и промени в социалните очаквания към юношата, всяка от които е потенциален източник на безпокойства. Предизвикателствата са свързани с конфликти с родителите, взаимоотношенията с връстниците, бързи промени в настроението. Поради тази причина около 40% от изследваните юноши посочват, че се безпокоят какво мислят другите за тях и че са по-чувствителни от другите хора.

Негативното социално сравнение също е сериозен източник на тревожни преживявания. Около една трета от изследваните юноши посочват, че се притесняват от негативни оценки и очакват критика поради това, че не се справят особено добре. Приблизително същият е процентът на юношите, които заспиват трудно вечер, а 50% от юношите имат физиологични проблеми, породени от преживяването на тревожност. Най-често тези проблеми се извяват като стомашни болки, лесна умора, безпокойство преди сън и сънуване на кошмари.

Реакциите при преживяването на тревожност най-често са със скрита симптоматика и това затруднява тяхното диагностициране. Най-видимите следствия от тревожността са лесната раздразнителност, понижената концентрация на вниманието и нарушената ефективност на дейностите. Изследователските ни данни доказват, че това са често срещани реакции при юношите. 80% от изследваните лица посочват, че се изнервят, когато нещата не се случват според плановете им; 36% споделят, че лесно изпадат в ярост; 75% посочват, че лесно се разсейват в час; 70% изпитват затруднения да седят дълго време на едно място.

Резултатите илюстрират, че преживяването на тревожност предизвиква реакции, които снижават качеството на учебната дейност.

Данните от изследването разкриват също, че виртуалната среда се явява мощен източник на релаксиращи влияния върху тревожната симптоматика, изявена при юношите. Тези релаксиращи влияния могат да провокират увеличаване на времето на пребиваване в интернет (Slavcheva, 2014).

Представените данни дават възможност на учителите да актуализират своите психологически познания за учещите в професионалните училища, тъй като тези учещи принадлежат към съвременното поколение юноши.

В съвременното общество юношите се сблъскват с явление, наречено възрастова сегрегация (Staig, 2000). Това явление е свързано със своеобразна отдалеченост както от по-малките деца и от техните проблеми, така и от възрастните. Така на практика юношите се оказват в ситуация на бездействие, прекарвайки дълги часове откъснати от основните видове дейности, обичаи и задължения, характерни за обществото. Разбира се, юношеската сегрегация не е всеобщо явление, тъй като голяма част от юношите се оказват ангажирани с по-младите си братя и сестри и с многобройни дейности, помагайки на родителите си, или работят след училище, като по този начин се сблъскват със света на професионалните дейности и отговорности.

В обществото на напредналите технологии, където сложните дейности се изпълняват от възрастните, юношите съхраняват зависимото си положение за дълъг период от време. В болшинството от случаите за тях е достъпна такава работа, която не е интересна по съдържание и не е атрактивна по заплащане. Поради тази причина някои учени са склонни да приемат юношеството като период на ограничени права и възможности и строго предписани роли.

Преходният характер на възрастта поставя юношите пред множество житейски избори, което повишава възможностите както за прогрес, така и за регрес. Е. Ериксън обозначава тази ситуация на житейски избор с понятието „психосоциална криза“, като обаче го освобождава от патопсихологичния му оттенък и го свързва с реалните възможности за развитие на личността. В този аспект кризата на идентичността се обозначава като решаващ момент, когато развитието трябва да поеме определен път, обединявайки ресурсите за израстване и по-нататъшна диференциация. Успешното преодоляване на психосоциалната криза на юношеството е необходимо условие за израстването на Аза (Erikson, 1996). То е свързано със субективното усещане за щастие и собствена ефективност и в голяма степен определя психосоциалната сила, необходима за разрешаване на противоречията в следващите стадии.

Юношеството е периодът на най-динамичните биологични и социални промени, в който експериментирането със себе си и света е жизнено необходимо за натрупването на опит, но може да доведе и до разрушителни и само-разрушителни постъпки с дълготрайни последствия.

Обръщането на внимание върху тези факти е необходимо, когато наистина има сериозни нарушения и разстройства, нуждаещи се от незабавна намеса на специалисти. Факт е, че юношеството е най-рисковият период за формирането на някои зависимости. Най-общият рисков фактор в социалната ситуация на съвременните юноши е по посока на непредсказуемостта на полето за изява на тяхната активност.

Намирането на положителна идентичност е важна задача в периода на юношеството. Освен с вътрешния сблъсък със самите себе си юношите трябва да се справят и с големите промени във взаимоотношенията с родителите и

с връстниците. Това са базисните междуличностни взаимодействия в юношеска възраст, осигуряващи психологически комфорт и адекватна самооценка. Проявлението на чувството за идентичност е в много голяма степен обусловено от утвърждаването сред връстниците.

Всички тези характеристики на възрастта поставят множество ежедневни предизвикателства пред учителите. Още по-големи ще бъдат предизвикателствата с навлизането в образователната среда на поколението „Алфа“. Според някои прогнози родените след 2010 г. ще тръгват по-рано на училище и ще учат по-дълго от предишните поколения (McCrinkle, 2009). Това отново ще наложи бързи и динамични промени в образователната среда, а учителите са тези, които трябва да реагират професионално, като преодолеят бариерите на поколенческите различия. Само по този начин може да бъде постигнато ефективно обучение и възпитание на новите поколения учещи.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА:

- Erikson, E. (1996). *Identichnost, mladost i kriza*. Sofia:Nauka i izkustvo. [Ериксън, Е. (1996). *Идентичност, младост и криза*. София: Наука и изкуство.]
- Kalchev, P. (2006). *Skalizatrevozhnost v detska i yunosheskavazrast. Chast I. Detskaproyavenatrevozhnost*. Sofiya:Iztok-Zapad.[Калчев, П. (2006). *Ска̀ли за тревожност в детска и юношеска възраст. Част I. Детска проявена тревожност*. София: Изток-Запад.]
- Craig, G. (2000). *Psihologiyarazvitiya*. Moskva:Peter.[Крайг, Г. (2000). *Психология развития*. Москва, Питер.]
- Slavcheva, G. (2014). *Internet i proyavitenatrevozhnost v yunosheskavazrast*. Avtoreferat. Plovdiv: PU.[Славчева, Г. (2014). *Интернет и проявите на тревожност в юношеска възраст*. Автореферат. Пловдив: ПУ.]
- Stoychev, V. (2005). *Virtualnata realnost: savremennite peripeti i nametafizikata. Filosofskialternativi, br.5*. [Стойчев, В. (2005). *Виртуалната реалност: съвременните перипетии на метафизиката. Философски алтернативи, бр.5*.]
- College Board (2006). *College-bound seniors: Total group profile report*. Retrieved January 23.
- Comes, MR.&DeBard (2004). A generation approach to understanding student. In M. D. Comes, R. DeBard (Eds.) *Serving the millennial generation: New directions for student services*. 106 (p. 5 – 16). San Francisco: Jossey-Bass.
- DeBard, R. (2004). Millennials coming to college. In M. D. Comes, R. DeBard (Eds.) *Serving the millennial generation: New directions for student services*. 106 (p. 33 – 45). San Francisco: Jossey-Bass.

- Lancaster, L. C. & D. Stillman (2002). *When generations collide*. New York: Harper Collins.
- McCrindle, M. (2009). *The ABC of X, Y, Z – Understanding the Global Generations*. UNSW PRESS.
- Strauss, W. & N. Howe (2006). *Millennials and the Pop Culture. Strategies for a New Generation of Consumers in Music, Movies, Television, the Internet, and Video Games*. LifeCourse Associates. ISBN 0-9712606-0-5.
- Tapscott, D. (2008). *Grown Up Digital*. New York: McGraw Hill.
- Terry, R., C. Dukes, L. Valdes, A. & Wilson (2005). Changing demographics and diversity in higher education. In K. Keppler, R. Millendore, A. Carey (Eds.), *Partnering with the parents of today's college students*. Washington, DC: National Association of Student Personnel Administrators.

PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE ABOUT STUDENTS IN VOCATIONAL SCHOOLS OF THE XXI CENTURY

Abstract. The article presents data on the development of the modern generation of adolescents. The information is intended for teachers from vocational schools in the twenty-first century who strive to improve their professional competencies for effective communication with students.

✉ **Dr. Gergana Slavcheva, Assist. Prof.**

University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: slavcheva@uni-plovdiv.bg